

Лященко Ірина Анатоліївна

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>

e-mail: iral@ukr.net

**КРИТИКА ВЛАДНИХ ВІДНОСИН У ДЕМОКРАТІЇ ЗА
ДЖЕЙСОНОМ БРЕННАНОМ**

Резюме

Проаналізовано науковий доробок сучасного американського дослідника Дж. Бреннана щодо інституту виборів та його вагомості у демократії.

Розглянуто п'ять аргументів на користь демократії як влади народу, до яких віднесено: 1) аргумент згоди, котру надають громадяни на урядування в державі за підсумками виборів; 2) аргумент інтересів, котрі уряд має враховувати за підсумками виборів; 3) аргумент автономності, котру відчують громадяни стаючи авторами законів за підсумками виборів; 4) аргумент недомінування, котре захищає громадян від домінування за підсумками виборів; 5) аргумент морального розвитку, котрий розвиває почуття справедливості та доброго життя за підсумками виборів.

Розкрито приклади, що спростовують ці аргументи, і подаються як контраргументи. Всі вони стосується влади окремого індивіда, окремого громадянина як особистості, а не громадян як сукупності. Серед таких контраргументів виокремлено п'ять наступних. По-перше, контраргумент державного контролю на противагу згоді. Наприклад, коли громадянин не голосує, але все одно змушений підпорядковуватися урядовій політиці, сплачувати податки тощо. По-друге, контраргумент інтересу ситуативної більшості на противагу інтересу окремого громадянина, оскільки голосування чи неголосування окремої людини не впливає на врахування чи ігнорування її інтересів. По-третє, аргумент пристосування до позиції більшості на противагу автономності, адже окрема людина не може змусити уряд відповідати суто її інтересам. По-четверте, контраргумент стриманості від участі на противагу недомінуванню. Наприклад, коли громадяни самі

є стриманими, або коли їх стримують процесуальні перевірки, суди тощо. По-п'яте, контраргумент морального розвитку без залученості до виборчого процесу, адже розвивати моральні здатності можуть і ті, хто живуть в авторитарних та тоталітарних режимах.

Зроблено висновок про доказовість положень Дж.Бреннана щодо безвладності окремого громадянина в демократії не дивлячись на його участь у виборчому процесі.

Ключові слова: Джейсон Бреннан; демократія; виборче право; вибори; політична участь.

Вступ

Участь громадян у політичному житті держави є одним із засадничих принципів демократії. А виборче право можна назвати її священним правом, коли сповна реалізується влада народу. З цим твердженням точно посперечається американський філософ та політолог Джейсон Бреннан, який є професором стратегії, економіки, етики та державної політики в школі бізнесу Макдоноу при Джорджтаунському університеті. У своїй книзі з дещо «крамольною як для України» [1] назвою «Проти демократії» дослідник веде мову про недоліки реальних демократій. У американському дискурсі назву книги теж визнають провокативною і навіть помилковою, зауважуючи, що коректною була би назва «Проти загального виборчого права» [2].

Хоча у вітчизняному науково-публіцистичному полі відсутня широка полеміка щодо поглядів Дж. Бреннана, однак існують як заклики звернути більшу увагу на цю книгу [1], так і окремі її огляди.

В. Шелухін зауважує, що критика демократії — річ не нова, але цього разу у її доцільності засумнівалися ліберали, серед яких — Дж. Бреннан. «Його критика, з абстрактно-теоретичного погляду, відштовхується від цілком ліберального обґрунтування, в основі якого лежить першість індивідуальних прав: громадянин має право бути захищеним від наслідків некомпетентних рішень, що їх ухвалили некомпетентні політики, обрані некомпетентною більшістю виборців. Тобто він залишається в межах ліберальної політичної філософії і критикує демократію в ліберальних термінах» [3, с. 25].

Загребельний І. теж наголошує, що Дж. Бреннан не є людиною правих, консервативних поглядів. Теократичні і монархічні режими він вважає принципово несправедливими і тішиться, що вони здебільшого лишилися у минулому. Міркуючи над можливістю демонтажу демократії, Дж. Бреннан орієнтується на демократичні ідеї та принципи [4].

Центральним серед недоліків демократії Дж. Бреннан називає рівне виборче право у руках незнаючих, нерациональних, дезінформованих

та упереджених громадян, адже «люди голосують за те, хто вони є, а не за те, чого вони хочуть» [5]. За аналогією із забрудненням навколишнього природного середовища, науковець веде мову про забруднене незнанням голосування, а, отже, забруднену демократичну політичну систему. Він виступає на противагу тим теоретикам, які вважають політичну участь корисною для громадян, а виборче право — справедливим. Автор доводить, що ідея демократії як влади народу виявляється викривленою і перебільшеною. Насправді у демократії існує влада ситуативної, незначної більшості та майже повна безвладність окремих громадян. Тож надалі розглянемо п'ять аргументів щодо цінності демократії: згоду, інтереси, автономність, недомінування та моральний розвиток. А також з'ясуємо контраргументи до яких вдається Дж. Бреннан для їх спростування.

Методи дослідження

З допомогою системного методу, виборчий процес розкрито як цілісний об'єкт, котрий, з одного боку, забезпечує владу громадян у демократії, а з іншого — унеможлиблює владу окремо громадянина у ній. Метод узагальнення сприяв переходу від конкретних прикладів безвладності громадянина у демократії до більш загальних тез-контраргументів. Метод дискурс-аналізу дав можливість подивитися на демократію як на явище довкола якого точаться дискурси полярних ціннісних змістів. Метод критичного аналізу став у нагоді для вираження власного авторського ставлення до критики владних відносин за демократичного політичного режиму.

Результати дослідження

Дж. Бреннан детально розглядає п'ять аргументів до яких найчастіше апелюють науковці, котрі доводять цінність демократії як влади народу. Теоретик називає оманною віру в те, що демократія наділяє громадян владою. Громадян у значенні окремих, конкретних, персоналізованих осіб, а не в значенні узагальненої абстрактної сукупності чи групи.

Перший аргумент на користь демократії це — аргумент згоди. Він ґрунтується на переконанні, що маючи політичні свободи та беручи участь у політичному житті громадяни дають свою згоду на урядування в державі. За допомогою аргументу згоди стверджуються наступні тези:

- демократія спирається на згоду народу;
- громадянин не може надавати згоду на урядування, якщо не має права голосувати або балотуватися на посаду;
- громадянин, який має право голосувати або балотуватися на посаду і який реалізує це право, може надавати згоду на урядування;
- для кожного громадянина є цінністю жити в політичній системі, на яку він надає згоду;

- політична участь разом з правом голосувати і балотуватися на посаду є цінністю для кожного громадянина [6, с. 118].

Дж. Бреннан доводить протилежне. А саме, що аргумент згоди є цілком неспроможним, оскільки стосунки громадян з урядом (з владою) не є і не можуть бути організовані за принципом взаємної згоди. Наприклад, у ситуації, коли громадянин не голосує, то уряд просто нав'язує йому свої правила, положення, обмеження, пільги та податки. «За винятком особливих обставин, такий же результат вийде незалежно від того, як ви голосуєте або яку політику підтримуєте. Так, наприклад, я проголосував за конкретного кандидата на виборах 2008 року. Але якби я утримався або проголосував за іншого кандидата, той же кандидат все одно виграв би» [6, с. 119]. Автор підкреслює, що це все більше схоже на відносини без взаємної згоди.

Дослідник вкотре наголошує, що у цій ситуації йдеться не про громадян як сукупність, а про окремого громадянина як особистість. І саме в окремого громадянина немає прийнятних способів відмовитися від державного контролю. Кожен окремий громадянин змушений додержуватися правил уряду. Останній буде штрафувати, ув'язнювати, бити або навіть вбивати кожного окремого громадянина, якщо він чинитиме опір. «Ви навіть не можете переїхати до Антарктиди — уряди світу забороняють вам жити там. У більшості випадків незначна меншість нас — ті, хто має фінансові можливості та законні дозволи на еміграцію, — можуть вибрати, котрий з урядів буде керувати нами» [6, с. 120]. Так, звісно, є винятки. І ці винятки стосуються ситуації, коли багато людей (сукупність громадян) висловлюють незгоду за допомогою голосування. Проте у більшості випадків, уряд не реагує на незгоду окремого громадянина.

Науковець ще більше підсилює ідею, що голосування не виражає згоду, коли апелює до кейсів обов'язкового волевиявлення. Наприклад, в Австралії громадяни змушені голосувати, тобто виборче право для них є не правом, а обов'язком. Так, австралійці, котрі не голосують, платять штраф, а за повторні порушення штраф збільшується. У Болівії, громадянам, котрі не голосували, серед іншого, заборонено працювати на державній службі. А у Бразилії, тим, хто не голосує заборонено здобувати освіту за державний кошт. Таким чином, голосування за обов'язком засвідчує ще меншу міру взаємної згоди.

Якщо активне виборче право (як обов'язок) не має нічого спільного з аргументом згоди, то протилежною є ситуація з пасивним виборчим правом. Право обиратися передбачає не просто згоду, а правдиву згоду, адже жодна демократія не змушує громадян займати політичні посади, лише у випадку якщо вони цього хочуть [6, с. 122]. Що ж таке правдива згода? У чому відмінність між просто згодою та правдивою згодою? Чому в умовах демократії правдива згода видається неможливою?

Правдива (або справжня) згода означає поінформовану згоду. Згоду, що тримається на таких складових як:

- розкриття (розголошення) інформації;
- розуміння інформації;
- компетентність;
- добровільність.

Що стосується складової «розкриття інформації», то в умовах демократії відбувається її порушення, адже політики досить часто приховують або замовчують частину своєї програми та намагаються перешкодити громадянам одержати доступ до повної інформації.

Щодо складової «розуміння інформації», то тут також виникають труднощі. Більшість громадян є неспроможними одержати або зрозуміти інформації, оскільки вони не знають основних фактів та не мають навичок для їх оцінки. Окрім того, ці труднощі пов'язані не просто з нерозумінням інформації, а з нездатністю її зрозуміти. Таким чином, порушується і така складова поінформованої згоди як компетентність громадян.

Якщо брати до уваги складову добровільності, то вона теж не дотримується. Ця складова передбачає відсутність примусу, маніпуляцій та підкупу виборців. Проте в реальності, задля завоювання голосів, політики регулярно вдаються до відвертого обману, пустих обіцянок та маніпуляцій.

Дж. Бреннан не стомлюється повторювати, що більшість виборців є незнаючими. Тематика необізнаності громадян була детально розкритою нами у статті «Джейсон Бреннан про виклики, що постають перед демократією» [7, с. 102–105]. Необхідність переходу до правління знаючих, тобто необхідність епістократичних перетворень була розглянута у статті «Про інструментальну цінність демократії у перспективі епістократичних перетворень (за Джейсоном Бреннаном)» [8, с. 296–300].

Правдоподібною є теза, що голоси незнаючих виборців не виражають поінформовану згоду. Цікаво, що науковець не апелює до анархістських ідей, не заперечує легітимності, справедливості чи правомочності урядів, котрим громадяни не надавали згоду на врядування. Дослідник лише наголошує, що політична участь не є цінною або справедливою, саме у тому значенні, що не дає згоду на урядування [6, с. 122–126].

Дозволимо собі дещо не погодитися з таким висновком Дж. Бреннана, адже політична участь може бути цінною з огляду на поінформовану згоду під час реалізації пасивного виборчого права окремим громадянином. Отже, демократія таки наділяє владою окремих осіб. Окремих — у значенні виборних осіб, які надають поінформовану згоду щодо участі в політичному житті.

Перейдемо до розгляду другого аргументу на користь демократії. Це — аргумент інтересів. Його зміст полягає у тому, що маючи політичні свободи та беручи участь у політичному житті громадяни змушують уряд враховувати їхні інтереси. Йде мова про те, що результати виборі відображають інтереси виборців, й у такий спосіб обґрунтовується їх цінність.

Дж. Бреннан доводить неспроможність цього твердження, апелюючи до факту того, що окремі голоси практично не мають інструментальної ваги. Як і попереднього разу, мова йде про окремого, конкретного, персоналізованого виборця, а не про виборців як сукупність, як групу. Для окремої людини немає значення голосувати чи не голосувати. «Не йдеться про те, що уряд допоможе вам тільки у випадку, якщо ви голосуєте або ігноруватиме вас тільки у випадку якщо ви утримаєтесь» [6, с. 127]. Голос окремої конкретної людини не впливає на те, чи допоможуть цій конкретній людині, ігноруватимуть її чи завдаватимуть їй шкоди.

Заперечення щодо аргументу інтересів стосується і пасивного виборчого права. Дж. Бреннан яскраво ілюструє цю ситуацію. Він пише про те, що випадковий американець зможе посісти значну державну посаду з надзвичайно малою вірогідністю, оскільки понад 1,7 мільйона американців претендують на одне крісло в Конгресі США. Отже, інтереси не враховуються з огляду на велику кількість потенційних кандидатів на одне владне крісло.

Аргумент інтересу не витримує критики й у питанні фінансової спроможності «звичайної» людини. Більшість з окремих (пересічних) громадян не можуть набути владного впливу з огляду на фінансовий чинник. Заможні громадяни мають більші шанси прийти до влади, менш заможні — менші. Іншими словами, влада — це великі гроші, а політичні посади — найчастіше для заможних людей. Дж. Бреннан наводить приклад, що середньостатистичний американський сенатор має чистий капітал у розмірі майже 14 млн. доларів, а розмір капіталу, котрим володіє середньостатистичний член Палати представників, дорівнює 4,6 млн. доларів. При цьому середньостатистична американська родина володіє чистим капіталом у розмірі лише 70 тис. доларів [6, с. 128].

У ситуації майнового розриву, а іноді навіть і прірви, такі форми участі як агітація, пожертвування, деліберация, написання листів можуть зробити набагато більше для просування інтересів окремих громадян. Саме вони можуть наділяти окремих громадян хоча би певною владою. Підкреслимо, певною або частковою владою, оскільки більшість окремих громадян так і не набувають великого впливу. Дж. Бреннан пише про те, що ми маємо лише поодинокі виключення окремих активістів, які дійсно мали значний вплив, як то, наприклад, Мартін Лютер Кінг. Тобто лише за виключенням виняткових обставин, індивідуальні дії дають відчутний ефект. Лише за

виключенням виняткових обставин, участь окремого індивіда змушує уряд відповідати саме його інтересам. «Великі групи людей, звичайно, можуть мати владу в демократичних країнах [...]. Але окремі особи зазвичай — ні. Насправді це особливість, а недолік демократії. Демократія не призначена для наділення владою осіб; вона спрямована на те, щоб позбавити влади всіх окремих осіб на користь великих груп або об'єднань. Демократія наділяє владою нас, але не вас чи мене» [6, с. 128–129].

Третій аргумент на користь цінності демократії це — аргумент автономності. Йдеться про те, що маючи політичні свободи та беручи участь у політичному житті громадяни почувають власну автономність. Зв'язок між голосуванням і автономністю, пояснюється тим, що, голосуючи, людина частково стає автором законів. А утримуючись від голосування, вона, навпаки, втрачає авторство над законами. У такому разі закони певною мірою нав'язуються людині.

Дж. Бреннан доводить, що цей аргумент завищує, чи то перебільшує, ступінь автономності, що її надає виборче право. Голосування надає людині автономність тільки у випадку, якщо її кандидат чи сторона виграє. Якщо бажана сторона програє, то людина не стає частково автором законів. Дослідник підкреслює, що людина має більшу автономність як особистість, ніж як голосуючий член певної групи. «Незалежно від того, вирішите ви проголосувати чи ні, і незалежно від того, як вирішите голосувати, настане все той же результат» — пише теоретик [6, с. 132].

Крім того, у межах аргументу автономності науковець розглядає таку його версію як «соціальне конструювання». Останнє інтерпретується так: коли окрема людина має право голосувати та балотуватися на посаду, тим самим вона набуває владу, щоб допомогти уряду відповідати її інтересам. Людина не може цілком самостійно змусити уряд відповідати цим інтересам, але діючи узгоджено з іншими вона все ще може частково досягти цього. Однак і в цьому випадку Дж. Бреннан апелює до окремого громадянина, а не сукупності громадян як цілого. Він зауважує: «Політика — це слабка віддушина для соціального конструювання, оскільки окремі громадяни майже безвладні. Вони мають так мало влади, що стикаються з вибором: пристосовуватися до пропозиції більшості, і таким чином «допомогти досягти бажаних результатів», або йти проти позиції більшості, і в цьому випадку виборець щонайбільше допоможе висловити незгоду з позицією більшості. У світлі цієї безвладності важко серйозно сприймати твердження, що залучення до політики є цінним способом участі в соціальному конструюванні» [6, с. 136].

Четвертий аргумент на користь цінності демократії — це аргумент недомінування. Його зміст полягає в тому, що маючи політичні свободи та беручи участь у політичному житті громадяни не дозволяють, щоб над

ними домінували. Серед прихильників цього аргументу — Ф. Петтіт, який наголошує на потребі в новій концепції свободи. Свободи як невідомі, свободи як відсутності домінування. Звідси з'являється ідея правильної демократії, за якої й реалізується принцип свободи як невідомі. За цих умов, захистити громадян від домінування можна завдяки наділенню кожного з них сильними і рівними політичними свободами, а також заохоченню їх до участі як рівних [6, с. 137–139].

Дж. Бреннан доводить дещо протилежне. По-перше, він звично (як і в попередніх аргументах) зауважує, що погляди Ф. Петтіта є правильними лише, коли ми говоримо про сукупність громадян. Політичні свободи та політична участь можуть наділити владою групу людей, але з цього не слідує, що це наділяє владою окрему людину. По-друге, автор наголошує на тому, що невідомі походить від звичайної стриманості інших, а не від участі у голосуванні. Він пише: «Те, що запобігає домінуванню, полягає в тому, що інші громадяни або вирішують стримувати себе, або якимось чином стримані. Якщо вони вирішують вчиняти погано, моє право голосувати або балотуватися на посаду не зможе їх зупинити. Моральна більшість зупиняє несправедливу меншість; їх зупиняють суди, різні процесуальні перевірки та противаги або вони самі зупиняють себе» [6, с. 142].

П'ятий аргумент щодо цінності демократії це — аргумент морального розвитку. Відповідно до якого, маючи політичні свободи та беручи участь у політичному житті громадяни розвивають два моральні почуття. Почуття справедливості та почуття доброго життя. І цей аргумент, головним чином пов'язується з теорією справедливості Дж. Роулза, котрий називав принцип свободи одним із принципів справедливості. Останній вимагає, щоб кожен громадянин користувався «цілковито адекватним» набором основних прав і свобод. Серед яких — право голосувати та балотуватися на посаду, що мають більш високий статус, ніж будь-які інші.

Дж. Бреннан вважає, що цей аргумент не є вагомим, а політичні свободи не є основними. Відповідно, людям не потрібні права голосувати або балотуватися, щоб розвивати або реалізовувати почуття доброго життя та справедливості. Суть справи полягає в тому, що «небагато свобод є істотними для всіх» [6, с. 148]. Наприклад, для нерелігійних людей релігійні свободи не мають великого значення. Такі люди потребують свободи від релігії, а не свободи практикувати релігію. Так само, як для більшості людей мало що значить право брати участь у науковому дослідженні, більшість людей ніколи не скористаються цим правом. Щоб розвивати ці дві моральні якості, для типової людини не потрібна велика свобода слова, право на шлюб, свобода об'єднання або політична свобода. Дослідник наводить декілька цікавих ілюстрації коли люди, не маючи великої свободи, розвивали моральні здатності, як наприклад, в авторитарних або тоталітарних режимах.

Автор пише, що філософ Епіктет напевно розвинув дві свої моральні здатності краще, ніж будь-хто, і зробив це коли в буквальному розумінні був рабом [6, с. 149].

Таким чином, виходячи з критики п'яти аргументів щодо цінності демократії, Дж. Бреннан робить фінальний висновок про істотну безвладність в демократії. Він вкотре наголошує, що середньостатистичний громадянин у якості виборця або потенційного кандидата на посаду, має нескінченно малу кількість влади. Сама ж ідея, що демократія наділяє громадян владою є інтуїтивною, оскільки, вона наділяє владою нас як певну групу, але не наділяє владою конкретно вас, або мене, ваших друзів, вашу маму або ваших повнолітніх дітей. Демократія не наділяє владою окремих осіб. Вона позбавляє влади людей, і замість цього наділяє владою більшість, що склалася на цей момент [6, с. 157].

Висновки

Одним з основних політичних прав є виборче право, що реалізується під час виборів та засвічує владу народу в демократії, а відповідно цінність демократії як такої. Проте не всі дослідники поділяють цю точку зору. Серед таких — Дж. Бреннан. Науковець зауважує, що політична участь та право голосу не наділяють нас владою, а тому демократія не є добром для нас. Для нас — як для окремих, конкретних громадян. Дослідник доводить, що беручи участь у виборчому процесі громадяни (як окремі індивіди):

- не дають свою згоду на урядування чи на певний тип політичної системи;

- не можуть змусити уряд врахувати їхні інтереси;

- не поважають власну автономність;

- не можуть забезпечити неможливого; інших;

- не розвивають почуття справедливості та доброго життя.

Дж. Бреннан наголошує на істотній безвладності окремого громадянина в демократії. Отже, не варто безапеляційно ставити знак рівності між виборами і демократією. Навіть за ідеальних умов миру і дотримання прав людини, вибори не забезпечують владу окремого громадянина в державі. Такою є особливість, а не недолік демократії.

Список посилань

1. Білян П. Демократія без берегів // Джейсон Бреннан. Проти демократії <https://www.youtube.com/watch?v=NuTLm4qKWwI>
2. 402. Replacing Democracy with Epistocracy feat. Jason Brennan <https://www.youtube.com/watch?v=RMtBo6Joo-U&t=35s>
3. Шелухін В. Огляд книги «Проти демократії». Крутька. 2020. Число 9-10 (275-276). С. 25.

4. Загребельний І. Чи варто рятувати демократію? <https://politteo.online/materialy/chi-var-to-ryatuvati-demokratiju/>
5. Everything Wrong With Democracy — Jason Brennan <https://www.youtube.com/watch?v=jVrypaExhkY>
6. Бреннан Дж. Проти демократії. Київ: Дух і літера, 2020. 463 с.
7. Лященко І. Джейсон Бреннан про виклики, що постають перед демократією. *Scientific Journal Virtus*. 2021. April #53. С. 102-105
8. Лященко І. Про інструментальну цінність демократії у перспективі епістократичних перетворень (за Джейсоном Бреннаном). *Молодий вчений*. 2021. №5 (93). С. 296-300.

References

1. Bilian, P. Democracy without Borders // Jason Brennan. Against democracy. <https://www.youtube.com/watch?v=NuTlm4qKWwI> [in Ukrainian].
2. 402. Replacing Democracy with Epistocracy feat. Jason Brennan <https://www.youtube.com/watch?v=RMtBo6J0o-U&t=35s>
3. Shelukhin, V. (2020). Review of the book «Against Democracy». *Krytyka*, 9-10 (275-276), p. 25. [in Ukrainian].
4. Zahrebelnyi, I. Is it worth saving democracy? <https://politteo.online/materialy/chi-var-to-ryatuvati-demokratiju/> [in Ukrainian].
5. Everything Wrong With Democracy — Jason Brennan <https://www.youtube.com/watch?v=jVrypaExhkY>
6. Brennan, J. (2020). Against democracy, 463 p. [in Ukrainian].
7. Liashchenko, I. (2021). Jason Brennan: Democracy Challenges. «*Scientific Journal Virtus*», (53), 102-105. [in Ukrainian]
8. Liashchenko, I. (2021). The Instrumental Value of Democracy in the Perspective of Epistocratic Transformation (by Jason Brennan). «*Young Scientist*», 5 (93), 296-300. [in Ukrainian].

Iryna Liashchenko

*Candidate (PhD) in Political Science, Associate Professor
of Politology Department*

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-5444-3470>

e-mail: iral@ukr.net

CRITICISM OF POWER RELATIONS IN DEMOCRACY BY JASON BRENNAN

Abstract

The article analyses the scientific work of the contemporary American researcher J. Brennan on the institution of elections and its importance in democracy.

The article considers five arguments in favour of democracy as a government of the people, which include: 1) the argument of consent, which is given by citizens to the government in the state based on the results of elections; 2) the argument of interests, which the government should take into account based on the results of elections; 3) the argument of autonomy, which is experienced by citizens when they become authors of laws based on the results of elections; 4) the argument of non-domination, which protects citizens from domination based on the results of elections; 5) the argument of moral development, which develops a sense of justice and good life based on the results of elections.

Examples that refute these arguments are revealed and presented as counter-arguments. All of them relate to the power of an individual, an individual citizen as a person, and not citizens as a whole. Among these counterarguments, the following five are distinguished. First, the counterargument of state control as opposed to consent. For example, when a citizen does not vote, but is still forced to obey government policy, pay taxes, etc. Secondly, the counterargument of the interest of the situational majority as opposed to the interest of an individual citizen, since voting or not voting by an individual does not affect the consideration or disregard of his or her interests. Thirdly, the argument of adaptation to the majority position as opposed to autonomy, since an individual cannot force the government to meet his or her interests. Fourth, the counterargument of

restraint from participation as opposed to non-domination. For example, when citizens themselves are restrained, or when they are restrained by procedural checks, courts, etc. Fifth, the counterargument of moral development without involvement in the electoral process, because those who live in authoritarian and totalitarian regimes can develop moral capacities.

It is concluded that J. Brennan's statements about the powerlessness of an individual citizen in a democracy, despite his participation in the electoral process, are proved.

Keywords: Jason Brennan; democracy; suffrage; elections; political participation.

Стаття надійшла до редакції 09.04.25

© Лященко І. А., 2025